

21.10.2024р. Гр.24. Історія України. Уроки №42.

Тема: 1. Українське питання в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни.

1. Друга світова війна – страхотливе явище світової історії. Вона втягнула в свою орбіту 61 державу, 80% населення земної кулі і тривала довгих шість років. Війна забрала більш як 57 мільйонів життів, з них 27 мільйонів – у Радянському Союзі. Біди і страждання, яких зазнали народи, незмірні. До другої світової війни привели наступні причини. Перш за все, це загострення суперечностей між провідними державами світу в результаті нерівномірності їх розвитку, деформованого світовою економічною кризою. Звідси прагнення до нового переділу світу. Німеччина прагнула до реваншу, а Італія і Японія до ревізії Версальсько-Вашингтонської системи, яка сковувала їх стратегічні інтереси. Німеччина і Японія намагалися досягти світового панування. До цього ж недалекоглядна політика провідних європейських держав – Великобританії і Франції, які на протязі багатьох років проводили політику потурання Німеччині, фактично допомогли стати їй на ноги, захопити значні території з матеріальними та людськими ресурсами. Цій війні сприяла й недалекоглядна зовнішня політика СРСР, зокрема підписання пакту Ріббентропа – Молотова, який розв'язав руки Гітлеру. В цих умовах «українське питання» поступово висувається на одне з чільних місць у міжнародній політиці. Напередодні другої світової війни роз'єднаність українських земель, їх перебування у складі чотирьох держав, що мали різний соціальний й суспільно-політичний устрій, були важливим дестабілізуючим чинником політичного життя у Європі. Це робило українське питання вузлом серйозних суперечностей, а «українську карту» – серйозним козирем у великій дипломатичній грі. Українське питання у вузькому розумінні – це питання про місце і роль українського чинника у внутрішньому житті держав, до складу яких входили українські землі. У широкому – це питання про умови і механізм їх возз'єднання та про створення власної державності. Напередодні другої світової війни чітко визначилися три групи країн, зацікавлених у вирішенні українського питання. Перша група

– СРСР, Польща, Румунія, Чехословаччина – країни, до складу яких входили українські землі. Основна їх мета – втримати вже підвладні землі і приєднати нові. Друга група – Англія, Франція і частково США (тобто країни-гаранти Версальсько-Вашингтонської системи), які своїм втручанням у вирішення українського питання або, навпаки, дипломатичним нейтралітетом задовільняли свої геополітичні інтереси. Третя група – Німеччина, яка, розпочала боротьбу за розширення «життєвого простору» й активно претендувала на українські землі, і Угорщина. Остання була невдоволена умовами Тріанонського мирного договору 1920 року і активно домогалася повернення Закарпатської України. Драматизм ситуації полягав у тому, що багатомільйонний український народ самотійно не міг вирішити свою власну долю. Все залежало від балансу інтересів різних, насамперед, великих держав і від співвідношення сил, які могли ці інтереси захистити. Ініціатором рішучих дій у вирішенні українського питання напередодні другої світової війни стала Німеччина. Через декілька місяців після приходу фашистів до влади – у березні-травні 1933 року – відомий нацист, один з натхненників завоювання слов'янських земель Розенберг здійснює візити до Локарно і Лондона, де під час таємних нарад з італійськими і англійськими політичними діячами обґрунтовує «план поділу Росії шляхом відриву від Рад України». У червні 1933 року на міжнародній економічній і фінансовій конференції у Лондоні відкрито висувається вимога про передачу гітлерівцям України «для раціонального використання цієї родючої території». Ще чіткішими українські орієнтири у фашистських планах стають у 1936 році, коли Гітлер, виступаючи у Нюрнберзі на з'їзді фашистської партії заявив, що якби завоювати Україну, Урал і Сибір, то «кожна німецька господарка відчула б, наскільки її життя стало легшим». Українське питання активно використовувалось для заспокоєння західних держав. Так, у розмові з одним високопоставленим представником правлячих кіл Англії в Берліні у травні 1936 р. Герінг заявив, що захоплення України приведе до встановлення економічної рівноваги, що не лише захистить Європу від більшовизму, а і розв'яже всі нагальні проблеми Німеччини. На цьому етапі Гітлер використовував українське питання в тактичних цілях. Зокрема фашистська Німеччина

намагалась зробити поступливішою позицію Англії і Франції при вирішенні європейських справ. І мета була досягнута: політика «умиротворення» – логічний результат чітко проголошеної орієнтації німецької експансії на схід. З іншого боку, українське питання дало змогу Гітлеру приховати справжній західний напрямок основного удару на початку другої світової війни. Намагаючись відвести від себе загрозу агресії та спрямувати її на схід, зіштовхнути нацизм з більшовизмом, Англія та Франція пішли на Мюнхенську змову (29–30 вересня 1938 р.), що поклала початок руйнації Чехословацької держави. Чехословацька проблема у цей період стала центральною у європейській політиці, а питання про подальшу долю Закарпатської України – однією з головних складових частин цієї проблеми. Справа в тому, що свою зацікавленість у подальшій долі Закарпатської України, крім Німеччини, енергійно демонстрували Угорщина та Польща. Так, Угорщина домагалась окупації Чехословацької території, заселеної угорцями, і надання словакам і західним українцям права на самовизначення, що фактично малось на меті приєднання цих земель до складу цієї держави. Польща, підтримуючи плани Угорщини, сподівалась, що коли буде встановлено спільний угорсько-польський кордон у Карпатах, то вона матиме змогу створити під власним керівництвом блок малих і середніх держав між Балтійським і Чорним морями і, таким чином, стати важливим суб'єктом європейської політики. У відповідь на вичікувальну позицію німецької дипломатії після мюнхенської змови чехословацький уряд пішов на поступки у питанні словацької та української автономії: 11 жовтня 1938 р. він офіційно надав автономію і визнав автономний уряд Карпатської України (яка назавжди позбавилася назви «Підкарпатська Рутенія»). З проголошенням автономії Карпатської України Гітлер використовує українське питання як засіб тиску і шантажу у відносинах як з противниками, так із потенційними союзниками. В Німеччині в цей час ведеться пропаганда про створення «Великої України». В оточенні Гітлера складають плани проведення у Польщі, Румунії та СРСР широкої пропагандистської кампанії за надання незалежності Україні і підтримку цієї акції з боку місцевих добровольчих загонів. Центром повинна була стати Закарпатська

Україна. Плани щодо створення добровольчих загонів з українців активно пропагувались і в інших країнах. В Англії і Франції, наприклад, лише за чотири місяці 1938 р. з'явилося понад 900 статей і заміток на українську тему. Німеччина в цей час виконувала роль арбітра у долі українських земель, що належали Чехословаччині. В листопаді 1938 р. за рішенням німецько-італійського арбітражу у Відні Карпатська Україна мусила віддати Угорщині 1856 кв. км. своєї території з населенням 180 тис. жителів, куди входили найбільші міста: Ужгород і Мукачів. Це рішення було своєрідним авансом Угорщині, яку Німеччина намагалася перетворити на свого сателіта. Водночас, зберігши Карпатську Україну, Гітлер залишив у своєму активі серйозні засоби тиску не тільки на Угорщину, а й на Польщу та СРСР, за рахунок територій яких могла з часом бути створена «Велика Україна». В Карпатській Україні в цей час столицею стало місто Хуст, а уряд очолив новий прем'єр – міністр А. Волошин, що мав німецьку орієнтацію в своїй політиці. Як наслідок цього, в Хусті була розгорнута діяльність «Німецької партії» і організоване «Німецько-українське культурне товариство». В грудні 1938 р. підписується німецько-карпатсько-українська угода, за якою уряд Волошина зобов'язувався поставляти Німеччині дерево, молочні продукти, шкіру, хутра, вовну та вина. У цей час підписується угода із німецьким «Товариством з експлуатації корисних копалин», відповідно до якої карпатсько-український уряд фактично передав Німеччині права на розвідку й експлуатацію надр Закарпаття. У лютому 1939 р. в Карпатській Україні відбулися вибори до сейму, було створено Українську національну оборону, яка згодом була реорганізована у «Карпатську Січ», побудовані січові гарнізони. Проте, незважаючи на існування таких атрибутів влади, Карпатська Україна була нежиттєздатною, оскільки вона спиралась не на власну міць, а на нетривкий баланс політичних сил у Європі. 6 березня 1939 р. Гітлер остаточно вирішив ліквідувати Чехословаччину, окупував Богемію й Моравію і дав Угорщині дозвіл на окупацію Карпатської України. З 15 березня 1939 р. протягом 5 днів вели боротьбу карпатські січовики з угорськими загарбниками, але сили були нерівними. Тим більше, що Німеччина не надала підтримки уряду Д. Волошина, на яку той розраховував.

Карпатська Україна була анексована. Дипломатичні ноти Англії та СРСР, що засуджували віроломство Німеччини та Угорщини, були лише жестом протесту. І Гітлер, коли почав здійснювати свої плани на Сході, знову вводить в німецьку гру українську карту. Готуючись до нападу на Польщу в квітні 1939 р. формуються групи підривної діяльності проти неї, до складу яких входили представники ОУН та колишніх вояків Карпатської Січі. Гітлер розраховував на заворушення українців Карпатської Січі, що дасть можливість для широкомасштабного воєнного втручання. Але проти цього плану об'єктивно протистояли інтереси СРСР. Гітлер іде на тимчасовий «союз для війни» з Радянським Союзом. 23 серпня 1939 р. керівники відомств іноземних справ СРСР і Німеччини Молотов і Ріббентроп підписали договір про ненапад терміном на 10 років. Крім цього, було підписано і таємний протокол, який містив положення що стосувалися українських земель: встановлювалась межа розподілу Польської держави по лінії рік Нареву, Вісли і Сяну. Отже, ліквідацією Карпатської України Гітлер досягав таких тактичних цілей: прив'язував до антикомінтернівського пакту Угорщину, забезпечував нейтралітет Польщі, певною мірою заспокоював СРСР. Пакт Молотова – Ріббентропа і таємний протокол до нього фактично розв'язував руки Німеччині для початку другої світової війни. Водночас він став і своєрідною точкою відліку процесу «збирання» українських земель у межах однієї держави, що об'єктивно було прогресивним явищем. Інша річ, що для СРСР збирання українських земель було не самоціллю, а частиною загальних планів зміцнення західних кордонів, засобом нейтралізації планів типу «Великої України», формою поширення свого впливу в західному напрямку. Таким чином, через низку обставин «українське питання» напередодні другої світової війни займало одне з центральних місць у міжнародній політиці. Коли почалася друга світова війна (1 вересня 1939 року), українське питання знову виявилось в центрі європейських проблем. У вересні 1939 року Німеччина і Англія намагалися організувати ряд повстань в Західній Україні. Німці намагалися використати їх для розгрому польської і інших європейських держав, а британці – проти СРСР і Німеччини. В той

же час різко негативно виступили проти можливої незалежності України як англійський, так і американський уряди.

В цих умовах, конспіруючи статті в пресі про повстання галичан в Польщі, і під тиском фашистської Німеччини керівництво СРСР 17 вересня 1939 року направило майже півмільйонне військо на землі Західної України і Західної Білорусії. Увівши війська до Західної України, СРСР порушив не менше як дев'ять міжнародних угод, і в тому числі про ненапад з Польщею, термін якого закінчувався лише 31 грудня 1945 року. До складу українського фронту, який проводив цю операцію, входили 28 стрілецьких і сім кавалерійських дивізій, 10 танкових бригад, сім артилерійських полків резерву Головного Командування. Червона армія, хоч і швидко просувалась по території Західної України, все ж не змогла захопити всі землі, що входили до радянської «сфери інтересів». І тоді 22 вересня у Москві між СРСР і Німеччиною була узгоджена демаркаційна лінія, що відповідала умовам таємного протоколу від 23 серпня 1939 року.

<https://www.youtube.com/watch?v=WNyfGDMiBCc>

Д/з: §33.